

Polski leksykon japońskich terminów gramatycznych jako wyzwanie międzykulturowe

Arkadiusz Jabłoński

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
yaboo@amu.edu.pl

Streszczenie

Komunikacja międzykulturowa wiąże się z działaniem na styku różnych środowisk kulturowych i komunikacyjnych. Nie inaczej rzecz ma się w przypadku kompilacji polskiego leksykonu japońskich terminów gramatycznych, który powstaje w ramach grantu NCN (OPUS 10, panel HS2, projekt numer 2015/19/B/HS2/00147) w Katedrze Orientalistyki (Wydział Neofilologii) UAM. Wyzwania, jakie stoją przed projektem, wydają się interesujące zarówno z punktu widzenia niezbędnych decyzji dotyczących wglądu w materiał języka źródłowego i doboru docelowych technik opisowych. W ramach artykułu wyzwanie to zostanie opisane w kontekście próby przedstawienia zarysu projektu odbiorcy polskiemu.

Słowa kluczowe: język japoński, gramatyka, typologia, morfologia, wyzwania międzykulturowe

Abstract

Polish Lexicon of Japanese Grammatical Terms as a Cross-cultural Challenge

Cross-cultural communication is associated with the activity on the verge of heterogeneous communication environments. It is no different in the case of compilation of the Polish lexicon of Japanese grammatical terms, currently being edited at the Poznań Adam Mickiewicz University Chair of Oriental Studies (Faculty of Modern Languages and Literatures), as a result of the Polish National Science Centre grant (OPUS 10, panel name HS2, project number 2015/19/B/HS2/00147). The challenges related to the project may be considered interesting with regard both to the unavoidable decisions on the insight into the source code and the choice of the target description techniques. In the paper, the challenge is described in the context of presenting the outline of the project to a Polish reader of the lexicon.

Keywords: Japanese language, grammar, typology, morphology, cross-cultural challenges

Artykuł dotyczy projektu polskiego leksykonu japońskich terminów gramatycznych. Źródło to powstaje w polskim środowisku japonistycznym. Jego celem jest uporządkowanie japońskiej terminologii gramatycznej. Projekt stanowi przykład trudności pogodzenia różnych punktów

ujęcia rzeczywistości językowej w ramach opisu gramatycznego. Idea stworzenia tak zakrojonego źródła wymaga znacznej otwartości na rozmaite techniki ujęcia materiału językowego. Rozmiar artykułu oraz jednostronny stosunek tradycyjnie zorientowanych źródeł japońskich do podnoszonych problemów powoduje pominięcie niżej licznych szczegółowych odniesień do japońskich prac gramatycznych. Lista źródeł została celowo ograniczona. Wzmiankowanie anglocentrycznie i grafocentrycznie orientowanych opisów japońskiej gramatyki odzwierciedla przemożny, nieporównywalny współcześnie ze źródłami innymi, ich wpływ na kształt teorii japońskich. Niżej skupiono się na ujęciach zjawisk okołomiennych. W czytelny sposób obrazują one prawidłowość wynikającą z różnic kulturowych: praktyka opisu gramatycznego nie polega na dostosowaniu metodologii do zjawisk źródłowych, lecz na wdrożeniu schematów obowiązujących w docelowym środowisku językoznawczym i kulturowym. Celem leksykonu jest zerwanie z tą praktyką, przez dostosowanie opisu do typologii zjawisk źródłowych.

1. Informacje wstępne

Grant Narodowego Centrum Nauki (NCN) dotyczący projektu leksykonu nosi tytuł: *Ku spójnemu opisowi gramatyki japońskiej - polski słownik (leksykon) japońskich terminów gramatycznych*. Przyznany został w konkursie OPUS 10, w panelu HS2, co warto odnotować, panelu z najmniejszym współczynnikiem sukcesu spośród paneli humanistycznych konkursu: jedynie 4 projekty na 92 złożone wnioski otrzymały dofinansowanie. Numer projektu to 2015/19/B/HS2/00147. Ogłoszenie wyników nastąpiło 9 maja 2016.

Zespół projektowy liczy 5 osób. Znaleźli się w nim: kierownik projektu (autor artykułu), konsultant dydaktyczny polski, konsultant językoznawczy polski, konsultant dydaktyczny japoński oraz konsultant językowy polski. Cel projektu to kompilacja leksykonu japońskich terminów gramatycznych, w języku polskim, z metodologią fuzyjno-syntetyczną opisu.

2. Stan aktualny

Język japoński to jeden z częściej opisywanych języków świata. Wielu opisom, w szczególności zorientowanym dydaktycznie, towarzyszy milczące założenie, że to język trudny. Widoczna jest niespójność terminologii i wyjaśnień, przy częstym odniesieniu do techniki opisu w znacznym stopniu izolującej i analitycznej angielszczyzny. Nierzadko w opracowaniach brak opisu zjawisk „niewidocznych” w języku angielskim lub w zapisie ideograficzno-sylabicznym. Dominująca romanizacja nawiązuje do angielskiej ortografii.

Język japoński można opisać zgodnie z jego charakterystyką aglutynacyjno-syntetyczną. Opisy gramatyczne przeważnie przejmują jednak metodologię izolująco-analityczną. Taki stan rzeczy sprawia, że nawet dla użytkownika języka polskiego, stosunkowo bliskiego językowi japońskiemu typologicznie, opis zjawisk gramatycznych według odległej typologicznie metodologii izolująco-analitycznej jawi się jako wyzwanie międzykulturowe.

Zgodnie z ujęciem izolująco-analitycznym rzeczownik japoński w postaci słownikowej (tożsamej z jego rdzeniem leksykalnym R) hon 本 ‘książka’ przyjmować ma gramatyczną postpozycję ga jako znacznik (wykładnik) podmiotu zdania. W połączeniu z przymiotnikiem omoshiroi 面白い ‘interesujący’ występuje uznawana przez źródła tradycyjne za analityczną (z oddzielnym opisem znacznika gramatycznego) kolokacja hon ga 本が (R ga): Hon ga omoshiroi. 本が面白い。 ‘Książka [jest] interesująca.’ Gramatyki tradycyjnie nie traktują połączenia hon ga jako postaci wyrazowej (Fujisawa 1910; Tokieda 1941; Hashimoto 1969 i wiele innych). Wątpliwości tych nie rozwiewa, a nawet je potęguje zapis, w którym do ideogramu realizowanego fonetycznie jako hon 本 dopisywany jest sylabogram ga が. Wobec braku odstępów międzywyrazowych w zapisie oryginalnym, nie istnieje spójna konwencja znaczenia powiązań wyrazowych w zapisie alfabetycznym (zwykle znacznik oddzielany jest w nim od rdzenia leksykalnego rzeczownika spacją, mimo że całość można uznać za jeden wyraz syntetyczny: *honga*). Niejasny jest status elementu gramatycznego *ga*, opisywanego jako hasło słownikowe o licznych znaczeniach w źródłach leksykograficznych, pomimo jego niesamodzielności składniowej i semantycznej. Uwaga opisowa gramatyków kierowana jest na znacznik gramatyczny, nie na postać wyrazową złożoną z rdzenia leksykalnego i znacznika gramatycznego. Jeśli występują odwołania do deklinacji, źródła (Feldman 1951; Kiyose 1989 i liczne inne) uznają element *ga* za znacznik mianownika, utożsamiając mianownik z rolą podmiotu zdania, mimo że jako podmiot występują także rzeczowniki z innymi znacznikami. Rdzenia bez znaczników nie uznaje się za postać deklinacyjną, mimo jego ograniczeń dystrybucyjnych. Rzeczownik japoński, podobnie jak ideograficzny zwykle zapis jego rdzenia z wykorzystaniem zapożyczonego z Chin systemu pisma, traktuje się jako nieodmienny. Brak rozpoznania wyrazu imiennego to charakterystyczna cecha japońskiego środowiska językoznawczego i kulturowego.

3. Problemy

Jak zostanie to w sposób bardziej szczegółowy omówione niżej, obecne źródła tradycyjne (wykorzystujące metodologię przepisania zjawisk gramatycznych na japońskie sylabariusze) oraz źródła proponujące ujęcia nowe (wykraczające poza sylabariusz) przejawiają brak spójności opisu morfologii elementów imiennych. Odbija się to na jakości opisu. Niedogodność tę w leksykonie rozwiązano przez wyjście od morfologicznego punktu widzenia i formułowanie twierdzeń na stosunkowo najniższym poziomie abstrakcji. Semantyka i składnia uwzględniane są w dalszej kolejności. Jednocześnie starano się odbiorcy leksykonu nie pozbawiać dostępu do wyjaśnień w terminach tradycyjnych (sylabicznych), jakie również ujawniają pewne szczegółowe zalety.

Opozycje morfologiczne wykazują najmniejsze zróżnicowanie (mała liczba głosek umożliwia ich jednoznaczny opis), pozwalając na weryfikację jednostek analizy w terminach ich tożsamości (identyfikacji) lub rozróżnienia (dyferencjacji). Krok taki pozwala na łatwiejsze dostrzeżenie rozwiązań systemowych, w ramach których preferuje się opis spójnych, ogólnych reguł (dopuszczających szczegółowe wyjątki), nie zaś wyliczenie niepowiązanych z regułami i ze sobą wzajemnie przypadków wyjątkowych i nieregularnych.

Prostocie klasyfikacji służy wyróżniana minimalna liczba podstawowych japońskich części mowy (4): rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, przysłówki. Części mowy wykazują dalsze podziały, jednak na poziomie podstawowym klasyfikacja pozostaje łatwo zrozumiała. Za części mowy uznaje się elementy leksykalne, znaczniki gramatyczne klasyfikując odrębnie.

W leksykonie równoważono opis elementów imiennych i werbalnych. Elementy werbalne (wykazujące nie tylko cechy aglutynacyjno-syntetyczne, lecz także fuzyjne) często wyprzedzają elementy imienne w opisach gramatyki japońskiej (również w najnowszym, wyczerpującym źródle polskim: Huszcza i in. 1998, 2003). Definicje elementów imiennych i zjawiska morfologiczne ich dotyczące bywają pomijane w opisie lub traktowane pobieżnie (Miller 1967, Bloch 1970, Martin 1975). Istnieją co prawda źródła postulujące systemowy opis morfologiczny znaczników przyimiennych (Fujisawa 1910, Feldman 1951, Kiyose 1989), przejawiają one jednak rozmaite niekonsekwencje opisowe, a ponadto trudno uznać je za dominujące na tle wyraźnej przewagi źródeł o nastawieniu analitycznym.

Właściwości morfologiczne elementów imiennych i wzorzec deklinacji oraz właściwości przypadków deklinacyjnych zostaną przedstawione szczegółowo w dalszych częściach tego tekstu. Spójny opis właściwości werbalnych, niżej szczegółowo niewzmiankowanych, obejmuje wzmiankowanie zjawisk aglutynacyjnych w powiązaniu z fuzyjnymi, uwzględnia w opisie

spójkę i jej rolę w konstrukcjach orzeczenia imiennego oraz opozycje dotyczące honoryfikatywności i perceptywności (wymiaru po części jedynie możliwego do identyfikowania z opisanym w literaturze anglojęzycznej zjawiskiem *evidentiality*).

Odrębna propozycja, o zorientowaniu niefachowym, przedstawiona w leksykonie dotyczy kodyfikacji romanizacji polskiej. Wykorzystywany powszechnie model romanizacji Hepburna bazuje na ortografii angielskiej, co w zastosowaniu doraźnym nader często zaburza realizację fonetyczną (odczytanie) japońskich jednostek leksykalnych przez odbiorców polskich. Model transkrypcji polskiej zakłada wykorzystanie polskich reguł ortograficznych.

W dalszej części artykułu, celem przybliżenia problemów o naturze *de facto* międzykulturowej, jakie leksykon ma rozwiązać, opisano ramowo cechy dotychczasowych opisów japońskich elementów imiennych: nadmierne uproszczenia, próbę ujęcia systemowego zjawiska opuszczenia znacznika deklinacyjnego, niejednorodny opis znaczników przyimiennych oraz traktowanie zjawisk deklinacyjnych w kategoriach składniowych.

4. Elementy imienne: nadmierne uproszczenia

Treść istniejących gramatyk języka japońskiego ujawnia rozbieżności między faktami językowymi a ustaleniami źródeł na temat elementów imiennych. Rozpoznanie właściwości rzeczowników japońskich nie ułatwia odniesienie japońskich zjawisk okółorzeczownikowych do języków o innej charakterystyce typologicznej. Zabieg taki często narażony jest na zniekształcenie przez filtr wszechobecnych odwołań do angielszczyzny (o właściwościach typologicznych odmiennych od języka japońskiego, w znacznym stopniu izolujących, o znacznikach gramatycznych nieobecnych lub przyłączanych analitycznie przez nieodmienne elementy leksykalne), w której trudno współcześnie stwierdzić odmienną rzeczowników.

Taki stan rzeczy skłania autorów anglocentrycznie zorientowanych teorii gramatycznych do definiowania również tradycyjnie morfologicznie rozpoznawanych wariacji postaci rzeczownikowych w terminach ich pierwszorzędno odniesienia do relacji między rzeczownikowym elementem podrzędnym a elementem głównym (*head*) relacji składniowej lub semantycznej (Blake 2001: 1). Języki wykazujące imienne opozycje morfologiczne nie są rozpoznawane jako reprezentatywne dla opisu zjawiska deklinacji. Nie dziwi zatem uznanie japońskich znaczników przypadkowych za analityczne postpozycje (Blake 2001: 9), przy odróżnieniu ich otwartym tekstem od końcówek przypadkowych. Nie sposób dociec, czym pierwsze (poza ich sylabograficznymi właściwościami wzmiankowanymi wyżej, zwykle pomijanymi w opisie) mają się różnić od drugich. Podobnie można odczytywać powiązania

między sceptycznym odniesieniem do japońskiej fleksji rzeczownikowej w większości źródeł gramatycznych a teoriami rozszerzającymi pojęcie przypadku od czysto morfologicznego na analityczne konstrukcje wyrazowe i na konstrukcje przyimkowe, z preferencją dla semantycznych właściwości tych ostatnich (Anderson 2006: 22–24). Oba wzmiankowane źródła, zorientowane ogólnojęzykoznawczo, odzwierciedlają ujęcie prezentowane w szczegółowych, odnoszących się do japońszczyzny, izolująco-analitycznych źródłach anglojęzycznych (z wzmiankowanych w liście bibliograficznej niniejszego artykułu: Miller 1967; Bloch 1970; Martin 1975), jakie osadzone są w japońskiej praktyce opisu gramatycznego, lekceważącej zjawiska morfologiczne i polegającej na semantyce (z wzmiankowanych w liście bibliograficznej: Tokieda 1941; Hashimoto 1969).

Mylący ogląd elementów imiennych proponuje także stosunkowo nowe źródło dotyczące historii języka japońskiego, w którego treści nie uwzględniono właściwie opisu rzeczowników (Frellesvig 2010). W jednym z nielicznych fragmentów poświęconych elementom imiennym następuje wzmianka: „Finally, the obligatory marking of all core arguments (subjects and objects) by case particles in written Japanese today is a written language feature which was introduced in the establishment of the new normative standard written language. It was not a feature of written Japanese [...], nor was it ever, or is today, a feature of spoken Japanese, where omission of case particles (case drop) has always been frequent.” (Frellesvig 2010: 410–411) Fragment ten dotyczy oznaczenia głównych elementów zdania, jednak rzeczowniki w języku japońskim uznano domyślnie za nieodmienne w całości, wobec rzekomej możliwości opuszczenia dowolnych znaczników. Jest to niezgodne z faktami językowymi.

Porządek opisu systemowych właściwościami japońskich elementów imiennych wyznaczono w leksykonie w kolejności: morfologia→semantyka→składnia, zgodnie z typologicznym zaszeregowaniem japońszczyzny jako języka aglutynacyjnego, z rozpoznaniem aglutynacji jako podgatunku fleksji. Wyraz imienny składa się z tematu deklinacyjnego (termin *rdzeń* uznano za nacechowany semantycznie) oraz przyrostka gramatycznego (końcówki gramatycznej) lub przyrostków gramatycznych w konstrukcjach złożonych, jakich aglutynacyjna kwalifikacja japońszczyzny nie wyklucza. Przyrostek może występować w postaci zerowej, często mylonej z brakiem oznaczenia.

Różnice między językami w znaczeniu ról składniowych i semantycznych elementów imiennych nie zmieniają zasadniczo aglutynacyjnego charakteru japońskich zjawisk okołomiennych. Taka kwalifikacja typologiczna umożliwia występowanie zjawiska opuszczenia znacznika przypadkowego. Jak wykazuje treść Tabeli 1., pochodzącej z roboczej wersji leksykonu, nie oznacza to braku odmienności rzeczowników japońskich.

Tabela 1. Zestawienie wersji postaci przypadku według możliwości opuszczenia znacznika.

TYP 0: brak znacznika	0.0. znaczenie zerowe (opuszczenie niemożliwe) (R0) = NOM (mianownik). <i>Nippon. 日本。 ‘Japonia.’</i> [wystąpienie samodzielne: podpis pod mapą] NOM <i>Kaji da! 火事だ！ ‘Pożar!’</i> [konstrukcja orzeczenia imiennego] NOM <i>Anaguma. 穴熊。 ‘Borsuk</i> [dosł. ‘jamoniedźwiedź.’ [pierwszy człon jednostki słotwórczej rdzenie japońskiej] NOM <i>Komaeshi. 狛江市。 ‘Gmina miejska Komae.’</i> [pierwszy człon jednostki słotwórczej sinojapońskiej] NOM <i>Asu ikimasu. 明日行きます。 ‘Jutro jadę.’</i> [okolicznik czasu] NOM 0.1. opuszczenie możliwe=obligatoryjna odtwarzalność znacznika. <i>Hito(ga) ita. 人(が)いた。 ‘Byli tam ludzie.’</i> RHE <i>Meshi(o) kutta. 飯(を)食った。 ‘Jadłem [posilek].’</i> ACC <i>Gakkō(e) itte kita. 学校(へ)行ってきた。 ‘Byłem w szkole.’</i> ALL
TYP 1: znacznik obecny	1.0. opuszczenie możliwe, opcjonalne=brak opuszczenia. <i>Hitoga ita. 人がいた。 ‘Byli tam ludzie.’</i> RHE <i>Meshio kutta. 飯を食った。 ‘Jadłem (posilek).’</i> ACC <i>Gakkōe itte kita. 学校へ行ってきた。 ‘Byłem w szkole.’</i> ALL 1.1. znacznik zawsze obecny=opuszczenie niemożliwe. <i>Oreno kasa. 俺の傘。 ‘Mój parasol.’</i> GEN <i>Soremo hoshii. それも欲しい。 ‘To też chcę.’</i> DIS <i>Hahani morau. 母にもらう。 ‘Wezmę od mamy.’</i> :LOC (również: 1.2. <i>Hahaeno tegami. 母への手紙。 ‘List od matki.’</i> ALL/GEN oraz: 1.3. <i>ATto MTtodewa dochiraga unten shiyasui? ATとMTとではどちらが運転しやすい? ‘Jaki samochód łatwiej prowadzić: z automatyczną czy z manualną skrzynią biegów?’</i> ENU/INS/THE)

Zawartość Tabeli 1. (skrótów nazw przypadków zgodnie z zawartością Tabeli 2.) odnosi się do systemowej kwalifikacji jako postaci przypadkowych elementów imiennych zarówno postaci typu 1.1. (w przewadze bez opuszczeń znacznika), jak i postaci 0.1. oraz 1.0 – w komórkach

wyszarzonych (z możliwym – jedynie przy spełnieniu wymogu odtwarzalności znacznika – opuszczeniem znacznika). Postać 0.0. to postać z znacznikiem zerowym – z morfologicznego punktu widzenia postać mianownika – osi morfologicznej i leksykalnej paradygmatu deklinacyjnego. W leksykografii japońskiej postać 0.0. to hasłowa postać rzeczownika. Zwykle pomija się jej opis w terminach deklinacyjnych.

5. Rzeczowniki – sprzeczności opisowe

Współczesna terminologia japońska nie dysponuje środkami terminologicznymi dla wyznaczenia liczby i opozycji składników japońskiego paradygmatu deklinacyjnego. Część przyrzeczownikowych elementów gramatycznych określana jest mianem *kakujoshi* 格助詞 dosł. ‘partykuł przypadkowych’, wbrew widocznej praktyce unikania rozpoznania deklinacji jako wzorca odmiany japońskich elementów imiennych. Niektóre znaczniki przypadkowe, w tym w szczególności znaczniki ról funkcjonalnej perspektywy wypowiedzi (tematu i rematu), w języku japońskim nadrzędnych wobec opozycji podmiotu i orzeczenia, opisywane są jako *kakarjoshi* 係助詞 dosł. ‘partykuły wyzwalające lub klamrowe’, co odpowiada ich historycznej roli w retorycznych konstrukcjach klamrowych, współcześnie nieobecnych. Inne elementy przyimienne rozpoznawane są jako *fukujoshi* 副助詞 dosł. ‘partykuły dodatkowe’ oraz *setsuzokujoshi* 接続助詞 ‘partykuły spójnikowe’, niezależnie od niejasnego statusu składników pierwszej grupy oraz jednoznacznie składniowych funkcji elementów spójnikowych. Praktyka ta widoczna jest właściwie we wszystkich zorientowanych tradycyjnie źródłach japońskich. Charakterystyczny przykład jej wdrożenia podaje źródło Hashimoto 1969, skupione na opisie znaczników gramatycznych jako dodatków (o nieustalonym systemowo statusie) do elementów leksykalnych. Także źródła uwzględniające odniesienie do paradygmatu deklinacyjnego nie podają pełnego zestawienia znaczników przypadkowych. W szczególności pomijane są deklinacyjne funkcje znaczników elementów funkcjonalnej perspektywy zdania (Fujisawa 1910; Feldman 1951; Kiyose 1989).

6. Morfologia czy składnia?

Partykuły lub *postpozycje* opisywane są najczęściej jako elementy występujące w szeregu linearnym po rzeczowniku, z pominięciem ich funkcji w wyrazie deklinacyjnym. Taka praktyka opisowa, przez zaniechanie opisu systemowych cech paradygmatu imiennego, skłania do zwrotu ku leksykalnym, niesystemowym cechom imiennych wyrazów deklinacyjnych,

traktowanych właściwie jako frazy (złożone z nieodmiennego rdzenia rzeczownikowego, identyfikowanego z rzeczownikiem oraz postpozycji gramatycznej).

W rezultacie w praktyce opisu gramatycznego rozpoznaje się rzekome mnogie „znaczenia” uznawanych właściwie za samodzielne elementów, mimo możliwości łatwego opisu ich nacechowania jednoznacznie gramatycznego (Hashimoto 1969). Jeden z dużych japońskich słowników, odzwierciedlając tendencję charakterystyczną dla ogółu źródeł leksykograficznych japońszczyzny, opisuje oto biernikowy z systemowego punktu widzenia element posiłkowy *-o* を w jego „znaczeniach” przyimiennych, z funkcją dopełnienia bliższego rozmytą na „znaczenia” obiektu czynności, obiektu oddalenia, obiektu przestrzennego lub zakresu czasowego i innych (Shinmura 2006: 2886). Źródła gramatyczne regularnie stosują rozczłonkowanie opisu szczegółowych funkcji znaczników (Martin 1975: 40), z przypisaniem ich użyciom niesystemowym, zależnym od semantycznie lub składniowo identyfikowanych znaczników, nie zaś od postaci deklinacyjnych, w ramach ustalonego ich paradygmatu (Hashimoto 1969; Shibatani 1990 i wiele innych). Kuriozalne – odzwierciedlające znaczne trudności w uzyskaniu zrozumiałości opisu zjawisk japońskich także w perspektywie komunikacji międzykulturowej – opisy niekiedy wzmiankują nawet w sposób wewnętrznie sprzeczny zjawisko „koniugacji” (tak!) japońskich rzeczowników (Tsujimura 1996: 126-127) lub podają argumenty na rzecz „intencjonalności” (tak!) doboru znaczników gramatycznych (Tokieda 1941).

7. Przykład: język polski bez dopełniacza?

Dla doraźnego zobrazowania skutków analitycznego opisu syntetycznej japońszczyzny przydatne może okazać się rozważenie możliwości zastosowania podobnej techniki również w opisie deklinacji polskiej. Eksperyment taki świadomie zrealizowano tu w sposób anegdotyczny i przerysowany. Pozwala on jednak uwidocznić skutki opisu niesystemowego, semantycznego i składniowego zjawisk, z pominięciem morfologicznego wzorca odmiany.

W sposób czytelny polski wzorzec deklinacji kwestionować można w odniesieniu do postaci dopełniacza. Oto próba podważenia zasadności wyróżnienia dopełniacza – a także całości wzorca deklinacji polskiej – na rzecz opisu analitycznego (Jabłoński 2013).

W męskim, ożywionym wzorcu (rzekomej!) deklinacji PL, jakiemu podlega rzeczownik *chłopiec* (tak zwany!) dopełniacz znaczony jest przez (analityczny!) element *a*. Element ten w nowym opisie gramatycznym stanowi, podobnie jak uznawane za analityczne partykuły odpowiednie elementy japońskie, niesamodzielną, lecz i niewyrazotwórczą postpozycję.

Stanowi ona odrębne hasło w nowym *Słowniku języka polskiego*, z następującymi znaczeniami elementu *chłopiec* (warianty morfologiczne: *chłopiec*, *chłopc-* to nieodmienne allomorfy!):

1. posiadania (*podręcznik chłopc a*); 2. części ciała (*głowa chłopc a*); 3. właściwości wymiernej (*wzrost chłopc a*); 4. właściwości niewymiernej (*nastrój chłopc a*); 5. właściwości widzialnej (*fryzura chłopc a*); 6. właściwości niewidzialnej (*dylemat chłopc a*); 7. przynależności (*szkoła chłopc a*); 8. pochodzenia (*rodzina chłopc a*); 9. pokrewieństwa (*brat chłopc a*); 10. osiągnięcia (*ocena chłopc a*) [...]

Wyliczone „znaczenia” to jedynie pierwsza dziesiątka semantycznych wariantów modyfikacji rzeczownika. W praktyce można ich wyliczyć setki. Obok nieograniczonej możliwości mnożenia nowych, rewolucyjnych „znaczeń” postaci przypadkowych trudno wskazać korzyści, jakie taka metoda przynosi w perspektywie uwidocznienia powtarzalnych, systemowych właściwości polskich elementów imiennych. W znacznej mierze podobne konsekwencje można zaobserwować w praktyce stosowania metodologii analitycznej do opisu syntetycznych japońskich wyrazów rzeczownikowych.

8. Deklinacja – propozycja wzorca morfologicznego

W proponowanym (nieco zmienionym wobec pierwowzoru: Jabłoński 2012) modelu japońskiej deklinacji opisanym w leksykonie jedna postać wyrazowa (z jednym przyrostkowym, posiłkowym znacznikiem gramatycznym) znaczy jedną funkcję w ramach paradygmatu. Funkcja ta może wykazywać szczegółowe zróżnicowanie, podobnie jak w znaczeniu przez polski biernik w rozmaity sposób dopełnień bliższych, zaś przez dopełniacz rozmaitego zastosowania w konstrukcjach adnominalnych. Przypadek podstawowy paradygmatu morfologicznego, jego oś to mianownik *R0*,znaczony przez morfologiczne zero.

W modelu deklinacji japońskiej ujęto drugorzędne znaczniki przypadkowe (w tabeli: w nawiasach), o funkcjach podobnych do pierwszorzędnych, jednak zróżnicowanych w stopniu nieuprawniającym do wyróżnienia ich jako znaczników odrębnych przypadków. Decyzja taka może podlegać dyskusji, jednak znacząco przyczynia się do spójnej redukcji modelu paradygmatu imiennego do piętnastu przypadków składowych.

Cechy morfologiczne (fleksyjne) języka japońskiego wypada uznać za podobne do języków wykazujących cechy syntetyczne wyrazów imiennych: łaciny, rosyjskiego, czeskiego,

fińskiego, węgierskiego czy tureckiego. Pozostają one odmienne od języków o wyrazach imiennych głównie analitycznych, takich jak chiński, angielski i wiele innych.

W Tabeli 2., zawierającej opis deklinacji proponowany w leksykonie, ujęto wykładniki i układ przypadków. Kolejność ich wyliczenia nawiązuje do odłacińskiej kolejności polskiej. Przypadki oznaczone gwiazdką [*] rozpoznano jako główne, powiązane z pobocznymi.

Tabela 2. Proponowany kształt postaci japońskiego paradygmatu deklinacyjnego.

EN	PL	PL	JP	Znacznik(i) przypadku
*NOMinative	mianownik	<i>nominativus</i>	主格 <i>shukaku</i>	<i>R0</i> (ZERO)
THEmative	podmiotnik	<i>propositivus</i>	題格 <i>daikaku</i>	<i>Rwa</i> (<i>Rnara</i>)
RHEmative	przedmiotnik	<i>nucleativus</i>	指格 <i>shikaku</i>	<i>Rga</i> (<i>Rbakari, Rhodo, Rkoso, Rdake, Rnomi, Rshika, Rkurai/Rgurai</i>)
DIStinctive	wyróżnik	<i>distinctivus</i>	中格 <i>chūkaku</i>	<i>Rmo</i> (<i>Rsae, Rdemo, Rtomo, Rdatte, Rsura</i>)
ENUmerative	wylicznik	<i>comitativus</i>	連格 <i>renkaku</i>	<i>Rto</i> (<i>Rtoshite</i>)
EXEmplificative	ogólnik	<i>exemplificativus</i>	例格 <i>reikaku</i>	<i>Rya</i> (<i>Ryara, Rnado, Rnante, Rnari, Rdano</i>)
INTerrogative	pytajnik	<i>dubitativus</i>	疑格 <i>gikaku</i>	<i>Rka</i>
VOCative	wołacz	<i>vocativus</i>	呼格 <i>kokaku</i>	<i>Ryo</i> (<i>Rya</i>)
*GENitive	dopełniacz	<i>genetivus</i>	属格 <i>zokkaku</i>	<i>Rno</i>
*ACCusative	biernik	<i>accusativus</i>	对格 <i>taikaku</i>	<i>R'o</i>
*INStrumental	narzędnik	<i>instrumentalis</i>	具格 <i>gukaku</i>	<i>Rde</i>

*LOC ative	miejscownik	<i>locativus</i>	点格 <i>tenkaku</i>	<i>Rni (Rnite, Rniyotte, Rioite)</i>
TER minative	ogranicznik	<i>terminativus</i>	限格 <i>genkaku</i>	<i>Rmade (Rmadeni)</i>
ALL ative	odsyłacz	<i>allativus</i>	寄格 <i>kikaku</i>	<i>R'e</i>
ABL ative	oddalacz	<i>ablativus</i>	離格 <i>rikaku</i>	<i>Rkara (Ryori)</i>

Mianownik nie znaczy podmiotu zdania. Jako poboczne wobec niego wyznaczono przypadki pełniące role podstawowe w ramach struktury zdania (podmiot) oraz wypowiedzi (funkcjonalna perspektywa wypowiedzi: temat, remat). Trzy przypadki: podmiotnik, przedmiotnik oraz wyróżnik stanowią wraz z mianownikiem zestaw znaczący wartości w ramach funkcjonalnej perspektywy zdania. Trzy kolejne przypadki: wylicznik, ogólnik i pytajnik wykazują opozycje w znaczeniu źródła informacji (wymiar bliski opisywanemu w pracach anglojęzycznych wymiarowi *evidentiality*: informacji doświadczanej, ze źródła bezpośredniego oraz postrzeganej, ze źródła niebezpośredniego). Wołacz, występujący rzadko, lecz z odrębnym znacznikiem, powiązany z mianownikiem ze względów tradycyjnych. Podobnie miejscownik (przypadek inkorporujący w proponowanym modelu funkcje rozpoznawane jako celownikowe) jako przypadek główny wykazuje przypadki poboczne: ogranicznik, odsyłacz i oddalacz, znaczące opozycje punktów w przestrzeni i czasie. Dopełniacz, biernik i narzędnik to przypadki główne niepowiązane z pobocznymi

9. Opuszczenie – automatyczne?

W Tabeli 3. pochodzącej z roboczej wersji leksykonu podano zestawienie japońskich postaci paradygmatu deklinacyjnego według możliwości opuszczenia znacznika gramatycznego. Treść ta przeczy postulowanej przez wzmiankowane wyżej źródło (Frellesvig 2010) całkowitej opuszczalności japońskich znaczników przypadku.

Tabela 3. Zestawienie postaci deklinacyjnych według możliwości opuszczenia znacznika.

Przypadek	Wzorzec	Przypadek	Wzorzec
NOM <i>RO</i>	N 0.0.	GEN <i>Rno</i>	N 1.1.

THE <i>Rwa</i>	T 0.1. 1.0.	ACC <i>R'o</i>	T 0.1. 1.0.
RHE <i>Rga</i>	T 0.1. 1.0./ N (rem.) 1.1.	INS <i>Rde</i>	N 1.1.
DIS <i>Rmo</i>	N 1.1.	LOC <i>Rni</i>	T 0.1. 1.0. (dat.)/ N 1.1.
ENU <i>Rto</i>	N 1.1.	TER <i>Rmade</i>	N 1.1.
EXE <i>Rya</i>	N 1.1.	ALL <i>R'e</i>	T 0.1. 1.0.
INT <i>Rka</i>	N 1.1.	ABL <i>Rkara</i>	N 1.1.
VOC <i>Ryo</i>	T 0.1. 1.0.	RAZEM	T=4 N=9 T/N=2

Uporządkowanie przypadków pozwala na opis systemowy opuszczeń, zależny od przypadku deklinacyjnego. Treść Tabeli 3. ma charakter ramowy i wymaga doprecyzowania. Opisuje ona jednak możliwość opuszczenia znaczników w sposób systemowy. Opis taki osiągnięto także dzięki systemowemu odróżnieniu postaci mianownika 0.0. od pozostałych postaci przypadkowych, co pozwala orzec o przewadze postaci przypadkowych typu 1.1. nad postaciami typów 0.1./1.0. Wzorec opuszczalności znaczników deklinacyjnych nie wymaga odwołania do nieuprawnionych wniosków ekstremalnych i nadmiernie ogólnych.

Zjawisko opuszczenia znacznika deklinacyjnego, w powiązaniu z możliwością jego rekonstrukcji, można opisywać bardziej szczegółowo, poprzez odniesienie do innych języków o podobnym zaszeregowaniu typologicznym. W powiązaniu z cechami paradygmatu deklinacyjnego ujęto w leksykonie także inne zjawiska, dotąd ujmowane niesystemowo, takie jak znaczenie elementów funkcjonalnej perspektywy wypowiedzi, podmiotu zdania, przechodniości, dopełnienia bliższego, dopełnienia dalszego i inne.

10. „Pod sumowa nie”

Gramatyka jedynie w teorii nie ma obywatelstwa. W tradycji – i terażniejszości – opisów japońskich widoczny jest opór przed rozwiązaniami nieznanymi, mimo że praktykowanymi w opisach języków bliskich japońszczyźnie typologicznie. Nawet po 100 latach od oficjalnego nawiązania stosunków dyplomatycznych przez Japonię i Polskę (rocznica przypada w roku 2019, w którym planowane jest wydanie leksykonu), trudno odnaleźć ślady spójnego zestawienia cech aglutynacyjnej japońszczyzny i fuzyjnej polszczyzny, jakie wynikałoby z syntetycznego charakteru morfologii tych języków i możliwości wyróżnienia w nich rzeczownikowych postaci wyrazowych. Jednocześnie stwierdzić można preferencje do

stosowania rozwiązań pozornie prostszych, bazujących na odwołaniach do tradycji opisu japońskiego, nader często odnoszonych do przeważającego w dominujących anglojęzycznych opisach japońszczyzny ujęcia analityczno-izolującego. Zasadne wydaje się sformułować stwierdzenie, że zarówno problemy związane ze spójnym ujęciem japońskiego materiału źródłowego w opisach gramatycznych, jak i zgłaszane w praktyce dydaktycznej trudności z opanowaniem go przez studentów wynikają nie z jego obiektywnej trudności, lecz z warunkowanego międzykulturowym subiektywizmem opisu sztywnego wdrożenia analitycznych narzędzi opisowych wobec kodu syntetycznego. Uporządkowanie tej problematyki, odnoszonej tu celowo do swoistego wyzwania międzykulturowego, w perspektywie japońsko-polskiej, jaka odzwierciedla liczne problemy opisowe istniejące także na granicach innych kodów językowych, to zadanie leksykonu.

Trudno zakładać, że leksykon rozwiąże problemy w zupełności. W bliskiej perspektywie stosowne wydaje się jednak dostarczenie zrównoważonych środków opisu, niekoniecznie zaś forsowanie rozwiązań niepopularnych, również w dążeniu do uzyskania jasnego statusu elementów języka, jakie nader często postrzegane są także przez użytkowników rodzimych w terminach analitycznych, podobnie jak w celowo niepoprawnym zapisie tytułu niniejszej części artykułu. Jedynie zwrócenie uwagi na widoczne, choć nie zawsze narzucające się bezpośrednio w niefachowym wykorzystaniu języka fakty daje nadzieję uzyskania rozwiązań problemów opisowych lub choćby zbliżenia się do nich.

Bibliografia

Anderson, John M. (2006) *Modern Grammars of Case*. Oxford: Oxford University Press.

Blake, Barry J. (2001) *Case*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bloch, Bernard (1970) *Bernard Bloch on Japanese*. R. A. Miller (red.) New Haven: Yale University.

Фелдман Н. И. [Feldman, N. I.] [brak wskazania pełnego imienia w cytowanej publikacji] (1951) „Краткий очерк грамматики современного японского языка (krótki zarys gramatyki współczesnego języka japońskiego)”. [W:] Н. И. Фелдман [Feldman, N. I.] *Японско-русский словарь* [słownik japońsko-rosyjski]. Moskwa: Государственное издательство иностранных и национальных словарей; 829–885.

Frellesvig, Bjarke (2010) *A History of Japanese Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Fujisawa, Rennosuke (1910) *Langenscheidts Sprachführer. Japanisch*. Berlin-Schöneberg: Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung G. m. b. H.
- Hashimoto, Shinkichi (1969) *Joshi/jodōshi no kenkyū* [studia nad partykułami gramatycznymi i czasownikami posiłkowymi]. Tōkyō: Iwanami Shoten.
- Huszczka, Romuald, Maho Ikushima, Jan Majewski (1998) *Gramatyka japońska t. 1*. Warszawa: Dialog
- Huszczka, Romuald, Jan Majewski, Maho Ikushima, Jarosław Pietrow (2003) *Gramatyka japońska t. 2*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jabłoński, Arkadiusz (2012) “From Complicated into Simple: Declension in Japanese.” [W:] Beata Bochorodycz, Arkadiusz Jabłoński, Maciej Kanert (red.) *Silva Iaponicarum 日林 23/24/25/26. Special Edition – Japan: New Challenges in the 21st Century*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 195–206.
- Jabłoński, Arkadiusz (2013) „Deklinacja jako narzędzie – o rzeczowniku japońskim”. [W:] Stanisław Puppel, Teresa Tomaszewicz (red.) *Scripta manent – res novae*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 77–83.
- Kiyose, Gisaburō (1989) *Nihongo bunpō shinron* [nowa teoria gramatyki japońskiej]. Tōkyō: Ōfū.
- Martin, Samuel E. (1975) *A Reference Grammar of Japanese*. New Heaven: Yale University.
- Miller, Roy Andrew (1967) *The Japanese Language*. Chicago, London: University of Chicago.
- Shinmura, Izuru (2006) *Kōjien* [słownik języka japońskiego]. Tōkyō: Iwanami Shoten.
- Tokieda, Motoki (1941) *Kokugogaku genron* [opis języka ojczystego]. Tōkyō: Iwanami Shoten.
- Tsujimura, Natsuko (1996) *An Introduction to Japanese Linguistics*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell.